

Almanya'daki Türk İşçiler Örneğinde Göç Anlatısının Bir Aracı Olarak Müzik

Migration and Music: Turkish Migrant Workers in Germany

Araştırma Makalesi – Research Article

Çiğdem MANAP

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
cigdemmanap@sdu.edu.tr, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-0045-8284

Öz

Göçe ve göçmenlerin deneyimlerine yönelik akademik ilgi, edebiyat, sinema, yemek, mimari, müzik gibi kültürel unsurların da araştırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda müzik, ulaşılması en kolay kültürel üretim biçimlerinden biri olarak oldukça ilgi çekicidir. Bu çalışmada 1970'li yıllarda yazılmış göç temalı şarkılardaki anlatıyı içerik analizi yöntemi ile ele almaktadır. Çalışmanın amacı şarkı sözlerinin söylemini yapılandıran unsurları tespit ederek göç sürecine ve Almanya'daki Türk işçilerin ilk dönemine dair izleri takip etmektir. Şarkı sözleri göçün toplumsal ve siyasal boyutunun yanı sıra hatta belki daha çok bireysel boyutunu anlatmakta, tek tek bireylerin deneyimlerine odaklanmaktadır. Göç sürecini, göçün nedenlerini ve ev sahibi ülkede yaşanan zorlukları anlatan bu şarkılarda vatan hasreti, özlem, uzaklık, gurbet, yoksulluk, garibanlık gibi temaların tekrarlandığı görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Göçmen işçiler, müzik, kimlik, yabancı

Abstract

Academic interest in migration and the experiences of immigrants has led to the research of cultural elements such as literature, cinema, food, architecture and music. In this context, music is very interesting as one of the easiest forms of cultural production to reach. This study analyzes the lyrics of immigration songs produced in the 1970s with the method of content analysis. The aim of the study is to identify the elements of the discourse of the lyrics and to describe the migration process and the first period of Turkish workers in Germany. The lyrics of these songs describe the individual dimension of migration as well as its social and political dimension and focus on the experiences of individuals. These songs describe the migration process, the reasons of migration and adaptation difficulties and cultural challenges. It is seen that the themes such as homesickness, missing, long distance, foreign land, and poverty are repeated.

Keywords: Migrant workers, music, identity, stranger

Giriş

Almanya, 2. Dünya Savaşı sonrası iş gücü açığını kapatmak amacıyla 1955'te İtalya, 1960'ta Yunanistan ve İspanya'dan sonra 1961'de Türkiye ile işgücü anlaşması¹ yapmıştır. Böylece 1961'de, resmi olarak Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü başlamıştır. Uyum politikalarının henüz konuşulmadığı, 'misafir işçi' kavramının 'bir süre çalışıp gidecekler' önermesini içinde taşıdığı bu dönemde Almanya'ya gelen 'misafir işçilerin' topluma entegre olmasını sağlamak amacıyla herhangi bir ön hazırlık ya da altyapı çalışması yapılmamıştır. Birkaç yıl sonra Türkiye'ye dönme fikriyle Almanya'ya gelen 'misafir işçilerin' sadece bir kısmı dönüş planını uygulamaya koymuş, büyük bir kısmı ise dönüşlerini tekrar tekrar ertelemiş veya bu fikirden tamamen vazgeçmiştir. Özellikle 1973 yılında işçi alımının durdurulmasıyla birlikte Türkiye'ye dönenler olduğu gibi, ailelerini de yanlarına alarak Almanya'da kalmaya devam edenler için "anavatanına dönüş fikri somut bir yaşam planından çok bir mite dönüşmüştür".²

Simmel³, 'Yabancı' adlı klasik eserinde 'yabancı'yı "bugün gelip yarın kalan biri" olarak "bugün gelip yarın giden gezgin"den ayırır, "bir tür doğal durumdan ziyade" kategorik olarak "inşa edilmiş ötekiliği" vurgular. Ötekilik, "çağdaş kültürel ve bilişsel anlamda" inşa edilir. Simmel, "yabancıyı diğer klasik kategorilerden ayırarak daha ince farklılaşma ve ayırım dereceleri" arar. Yabancı, "ev sahibi toplum tarafından basitçe aşağı veya dışlanmış olarak deneyimlenmez; daha ziyade, geniş toplumun bir üyesi olarak kalsa bile, daha temel bir şekilde farklı olduğu algılanır". Yabancı "belirli bir mekânsal grup içinde veya sınırları mekânsal sınırlara benzeyen bir grup içinde sabitlenmiş bir birey"dir. Ama yabancıların bu gruptaki konumu, esas olarak, onun başlangıçtan itibaren oraya ait olmaması, grubun kendisinden kaynaklanmayan ve kaynaklanamayacak nitelikleri bu gruba ithal etmesi gerçeğiyle belirlenir. Siu, Simmel'in "yabancı" kavramının bir versiyonu olarak 'sojourner' (misafir) kavramını kullanır. Bu kavram Siu'nun, Çin'den Amerika'ya göç eden Çinli çamaşırcıları tanımlamak için kullandığı bir terimdir. 'Sojourner', sosyolojik bir kavram olan "yabancı"nın "alışılmıştan dışında/normalden sapan" bir türüdür, 'sojourner' kendi etnik grubunun kültürüne bağlı olarak izole bir hayat sürme eğiliminde olan, genellikle uzun yıllar içinde yaşadığı toplum tarafından asimile edilmeyi reddeden/engelleyen kişidir. Bu örnekte misafirlik, misafir tarafından "mümkün olan en kısa sürede bitirilmesi gereken bir "iş" olarak tasarlanmıştır⁴. Almanya örneğinde her iki tarafın da beklentilerinin aksine bir süre sonra kalıcılığa eğilimine giren "misafir işçiler" göçün ilk dönemlerinde dil bariyeri ve kültürel farklılıklar nedeniyle -Siu'nun kavramsallaştırmasına benzer biçimde- kendi içine kapanmış, içinde yaşadıkları toplumdan bağımsız kendi paralel toplumlarını oluşturmuştur. Böylece Türk göçmen nüfusunun yoğun olduğu şehirlerde Türk mahalleri, Türk marketleri, Türk restoranları kurulmuştur. İlk kuşak göçmenlerin, geçici bir süre kalacaklarını düşünerek, Almanca öğrenme ihtiyacı duymaması, iş dışında Alman toplumuyla diyalog halinde olmaması ve iki tarafın da "geri dönüş" beklentisi, çok yönlü bir uyuma gerek duyulmasını gecikmiştir. Aile birleşmeleri ile kalıcı hale gelen göçmen işçiler için Alman toplumuyla bir arada yaşamak ve bir kimlik oluşturmak kaçınılmaz bir hal alırken uyum konusu ancak ikinci kuşakla birlikte gündeme gelmiştir. Almanya'daki Türk göçmenler üzerine yapılan ilk araştırmalar genellikle anavatanın idealize edilmesi ile birlikte göçmenlerin "sosyal ve kültürel yaşam açısından nispeten daha içe dönük hale" geldiği, bireylerin "anavatanlarından edindikleri kültürel kodları sürdürmeyi" seçtikleri savından hareket etmektedir. Bunda göçün ilk yıllarında göçmenlerin demografik olarak homojen bir yapıda ve kamusal alanda görünmez olmalarının ve ev sahibi ülkede geçici oldukları kabulünün etkisi büyüktür. 60'larda ekonomi, kültür ve geri dönüş konularına yoğunlaşan ilk dönem araştırmalar, 70'lerde odağa "kültürel çatışma", "kültür şoku", "kültürleşme", "arada olma" ve "kimlik krizi" gibi kavramları alsa da her iki dönemde de "araştırmacılar, diaspora ile anavatan arasındaki sosyal, kültürel farklılıkları ve etkileşimi büyük ölçüde göz ardı ederek, Türk göçmenlerin anavatanlarından getirdikleri kültüre" odaklanmıştır. "Diaspora araştırmalarında etnik kültür söyleminin zayıflamaya başlaması" ise 1980'lerin sonunu bulmuştur. 1990 sonrası pek çok çalışmada

¹ <https://www.csgb.gov.tr/media/1341/isgucuanlasmalari.pdf>

² Güney vd., 2013, s. 256

³ Simmel, 1950, s. 402

⁴ Siu, 1952, s.34

etnik kültür kavramsallaştırmasının yerini "diaspora kimliğinin Alman toplumu ile diyalog içinde olduğunu" gösteren "Alman-Türk ulusötesi alan" kavramı almıştır.⁵

Türk göçmen işçiler beraberlerinde pek çok başka unsurun yanı sıra dinledikleri müziği de Almanya'ya getirmiştir. Göçün ilk evrelerinde "misafir işçiler", boş zamanlarında "temin ettikleri kasetlerden ve plaklardan Türk halk musikisi ve aşık havaları dinleyerek" (Kafkasyalı, 2005, s.243) ve akşamları "yurtlarda veya kahvehanelerde" dönemin "en popüler müzik türü" olan "Anadolu/Türk halk müziği"ni üreterek/yeniden üreterek vakit geçirmiştir⁶. Bu dönemde, "göçün neden olduğu bireysel ve kolektif duygular (ayrılık acısı, vatan hasreti, kayıp duygusu, aidiyet hissi gibi) ve bilinmeyen bir çevreye yerleşmenin olumsuz sonuçları (uyum sorunları, sosyal bütünleşme, sosyal reddedilme, izolasyon, sosyal ve ekonomik durum vb.)" sıklıkla şarkı sözlerine yansıtılmıştır⁷. Bu dönem üretilen/dinlenen şarkıların çoğunluğunun ana teması genellikle vatan özlemi, ayrılık acısı gibi duygular olsa da Anadolu aşık geleneğinin Almanya'daki ilk temsilcilerinden olan Metin Türköz⁸ gibi Türkler ve Almanlar arasındaki kültürel farklılıkları -sözlerinin arasına Almanca sözcükler de katarak-ironik bir şekilde anlatan örnekler de bulunmaktadır. Almanya'da yaşayan Türk müzisyenler göç konusunu sıklıkla işlerken, eşzamanlı olarak Türkiye'de de göç üzerine şarkılar üretilmeye/söylenmeye başlanmıştır. Bu şarkılarda göç, yurt özlemi ve yurt dışında yaşamının zorluklarıyla birlikte göçe ev sahipliği yapan Almanya ve Almanlar da gurbetçilerin ya da geride kalanların gözünden anlatılmaktadır.

Bu çalışma Almanya'ya işçi göçünün ilk 10 yılı sonrasında, 1970'li yıllarda, göç temalı şarkılardaki göç anlatısını içerik analizi yöntemi ile ele almaktadır. Bu analiz özellikle altmış yıl önce "Türkiye'den Almanya'ya giden prototip göçmen işçinin" göçün ilk dönemindeki deneyimlerine odaklanacaktır⁹. Çalışmada dönemin popüler şarkılarından beşi şarkı sözlerinin söylemini yapılandıran unsurları tespit etmek amacıyla analiz edilmiştir. Döküman incelemesi tekniği kullanılarak yapılan şarkı seçiminde kullanılan en önemli ölçüt bu şarkıların 1970-1980 yılları arasındaki dönemde dolaşıma girmesidir. Analize konu edilen şarkılar Youtube Müzik ve Spotify uygulamalarında "Almanya" anahtar sözcüğüyle arama yapıldığında çıkan şarkılar arasından seçilmiştir. Çalışmada Ferdi Tayfur'un seslendirdiği 1976 tarihli "*Almanya Treni*", Yüksel Özkasap'ın seslendirdiği yine aynı tarihli "*Almanya'ya Mecbur Ettin*", Mihrican Bahar'ın seslendirdiği "*Zalim Almanya*" ve Ruhi Su'nun seslendirdiği 1977 tarihli "*Almanya Acı Vatan*" ve "*Almanya'da Çöpçülerimiz*" adlı parçaların sözleri analize tabi tutulmuştur. Şarkıları seslendirenlerden ikisi, Yüksel Özkasap ve Mihrican Bahar Almanya'ya işçi olarak gitmiş ve söz konusu göçü birebir deneyimlemiş kişilerdir. Bu şarkıların seçilme sebebi bu dönemde her iki müzisyenin de popüler olması ve göç deneyimine sahip olmalarıdır. Almanya'da yaşamamış olmalarına rağmen Ferdi Tayfur'un "*Almanya Treni*" adlı şarkısı dönemin ve müzisyenin popüler albümlerinden "*Huzurum Kalmadı*" albümünde yer aldığından ve Ruhi Su'nun seslendirdiği "*Almanya Acı Vatan*" adlı şarkı Almanya'ya yoğun göç veren bir Karadeniz kasabasında geride kadınların ağzından derlendiği için seçilmiştir. Son olarak sözleri Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya ait olan Ruhi Su'nun seslendirdiği "*Almanya'da Çöpçülerimiz*" adlı parça Almanya'daki işçilerin ağzından yazılmış olduğundan seçilmiştir.

Şarkı sözleri sadece kelimelerin ahenk içinde bir araya gelmesi değil, aynı zamanda o şarkıyı üretenin/seslendirenin özlem, aşk, mücadele, dert, kıskançlık, öfke, başkaldırı gibi duygularını ifade etme niyetinin temsilidir. Bu sözlerde eser sahibi ve/veya şarkıcının dinleyiciye belirli bir durum/bağlamda gönderdiği bazı mesajlar vardır. Şarkı sözleri mevcut durumu ifade etmek, çözüm için öneride bulunmak veya çözüm bulamamanın verdiği çaresizliği ifade etmek için kullanılan bir iletişim aracıdır. "Müziğin, sadece göçmenler değil herkes için lirik içerikten bağımsız olarak ezgileriyle anıları uyandırma ve duyguları yakalama gücü" (Baily ve Collyer, 2006, s. 168) bir yana bırakılarak, bu çalışmada şarkı sözlerinin analizine yer verilecektir. Almanya'ya işçi göçü gönüllü bir gidiş olsa da göçmen işçi derinlerde bir "zorunluluk", "mecburiyet" hissine sahiptir. Sunata¹⁰, mesai

⁵ Güney vd., 2014, s.132-133

⁶ Güney vd., 2014, s. 134

⁷ Bayındır Goularas ve Goularas, 2014, s. 8

⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/adoludan-avrupaya-insan-hikayeleri/kayserili-asik-vatan-hasretini-turkulere-doktu/1598603>

⁹ Sunata, 2013, s. 198

¹⁰ Sunata, 2013, s.207-208

dışı saatlerin göçmen işçi için keyif alma zamanı değil günün en zor saatleri olduğunu belirtir ve ekler "işten artakalan zamanda nostalji ve ütopuyla ilgilenirler". Gittiği ülkede neyle karşılaşacağını bilmeden yola çıkan "misafir işçi" için yabancı bir kültüre uyum sağlamakta epey zorluk çektiği bu ilk yıllarda, yaşadıklarını müzik aracılığıyla anlatabilmek, şarkı sözlerinde kendi hayatından parçalar bulmak önemli bir ifade biçimidir.

Göçü müzikle anlatmak/anlamak

Müzik, hem kişinin kim olduğunu formüle etme hem de hatırlama bağlamlarında kimlik inşası için güçlü araçlardan biridir. Göç ise bu kimlik/aidiyet duygusu için zorluklar yaratan süreçtir.

Müzik, nostaljik düşlemede; tetikleyici olarak, hafızayla ilgili duygusal durumu hatırlama ve bağdaşım kurma aracı olarak ve bir ruh hali düzenleyici aracı olarak üçlü bir rol oynamaktadır¹¹. Nostalji hem bireysel hem sosyal, olumlu bir duygudur. Yaşamdaki önemli olaylar, yakın insanlar, çocukluk ve ilk önemli deneyimler gibi kişinin geçmişi ve otobiyografik anılarıyla bağlantılıdır. Aynı zamanda nostalji kayıp duygusuna verilen psikolojik bir tepki olarak kabul edilir ve yas tutanı kayıp sembolleri ve nesnelere aracılığıyla geçmişe bağlayan bir fenomen olarak tanımlanır. Bununla birlikte, nostalji; mutluluk ve üzüntünün eşzamanlı ifadesi olduğundan kararsız bir yapıya sahip olsa da ağırlıklı olarak olumlu bir duygu olarak kabul edilir¹². Nostaljik duygular, yalnızlık ve üzüntüye tepki olarak ortaya çıkar. Bireyin sosyal destek eksikliği (yalnızlık) algılaması nostalji yaşamasına neden olabilir. Nostalji, algılanan sosyal destek eksikliğini "otobiyografik anıları hatırlayarak telafi eden dolaylı bir psikolojik tepkidir"¹³. Almanya'daki Türk işçilerin ana vatanlarına duydukları büyük özlemi, müziğin bu nostaljik düşlemede oynadığı rolü o dönem yazılan şarkılarda görmek mümkündür. Bu bağlamda "diasporik aidiyetin duygusal pratiği"¹⁴ olarak müzik, göçün toplumsal ve siyasal boyutunun yanı sıra hatta belki daha çok bireysel boyutunu anlatmakta, tek tek bireylerin bu göç deneyiminde neler yaşadığına odaklanmaktadır. Kültürel yabancılık, bireyin zihninde derin bir kayıp duygusuna neden olmuş ve sonuç olarak ideal ev kavramı hayal ve inşa edilmiştir¹⁵. Bu bağlamda "anavatanın idealleştirilmesi, diasporik toplulukların kolektif hayal gücünde önemli bir faktördür"¹⁶. Göçmen işçi için henüz yolculuğun başında istasyondaiken başlayan özlem tren hareket ettikçe artmaktadır. Tatlı ve güzel olan her şey geçmişte ve anavatanda kalmıştır. Üstelik gittiği yerde acı ve özlemden başka bir şey bulamayacağını düşünmektedir.

“Almanya treninde gözlerim doldu
Tatlı hatıralarım yurdumda kaldı”¹⁷

Bir yandan geçmişini hatırlamaya bir yandan geleceğini tahayyül etmeye çalışan göçmen işçi için henüz yolun çok başında iki ülke arasında salınma başlamıştır. ‘Misafir işçi’, çalışma hayatına başladıktan sonra uzunca bir süre bu “tatlı” anılar ile yaşamaya devam eder. Çoğunlukla fabrikalara yakın işçi yurtlarında kalan göçmen işçi, henüz ev sahibi ülkenin sosyal hayatına herhangi bir şekilde girememiştir, çevresinde sadece kendisi gibi misafir işçiler vardır. Göç deneyimi "nostalji yaşanmasına neden" olmuştur. "Kültürel aşinalığı geride bırakıp yabancı bir kültüre ve atmosfere giren göçmene bu süreçte farklı derecelerde de olsa kayıp duygusu ve bunun beraberinde getirdiği zorluklar" eşlik etmektedir¹⁸. Göç temalı şarkılarda sıkça kullanılan istasyon, tren, bavul ve yol gibi kavramlar gurbeti simgelemekte, yolculukla birlikte gurbet de başlamakta, giden ardında bıraktıklarının kendini unutmamasından korkmakta, göçü köklerinden, sevdiklerinden koparılmak olarak algılamaktadır. İlk kuşak göçmenlerin Almanya'ya trenle iki gece üç gün süren bir yolculukla gittikleri, ülkeleriyle haberleşmelerinin neredeyse tek yolunun mektup olduğu dönemde bu parçalarda Almanya'nın belki de en çok vurgulanan özelliklerinden biri uzaklığıdır:

¹¹ Khorsandi ve Saarikallio, 2013, s.1

¹² Sedikides vd., 2008

¹³ Khorsandi ve Saarikallio, 2013, s. 2

¹⁴ De Martini Ugolotti, 2022

¹⁵ Tummala-narra, 2009

¹⁶ Güney vd., 2014, s.132

¹⁷ Ferdi Tayfur, Almanya Treni, 1976

¹⁸ Khorsandi ve Saarikallio, 2013, s. 3

“Almanya çok uzak, terk etme beni
Almanya’da mektupsuz bırakma beni”¹⁹

1966 yılında Almanya’ya göç eden bir ‘misafir işçi’ olan ve “Köln Bülbülü” olarak anılan Yüksel Özkasap şarkılarında gurbeti gurbetten anlatmaktadır. “Gurbet Yolu Gariplerin Yoludur”, “Gurbet Diyarı”, “Gurbet mektubu”, “Gurbetçi” gibi şarkılarıyla o dönem gurbetçilerin seslerinden biri olan Özkasap önce Almanya’daki Türk işçiler tarafından dinlenmeye başlanmış, daha sonra üni diğer Avrupa ülkelerindeki Türklere yayılmış ve bu gurbetçilerin izne gelirken Türkiye’ye plaklarını getirmesiyle Türkiye’de de dinlenir olmuştur. Almanya’ya göçü, göçün nedenlerini/sonuçlarını, göçün zorluğunu anlatan bu şarkılarda vatan hasreti, özlem, uzaklık, gurbet, yoksulluk, garibanlık gibi temaların tekrarlandığı görülmektedir. “İkimizi Ayıran Zalim Almanya”, “Öldürecek Beni Bu Zalim Gurbet” “Almanya Gardaşımı Geri Ver” adlı şarkıların her birinde göçmen işçinin Almanya’yı nasıl gördüğüne dair ipuçları bulmak mümkündür. Ülkesine ve sevdiklerine büyük bir özlem duyan göçmen işçinin Almanya’da oluşunun ekonomik nedenlere dayandığının altı her fırsatta çizilir:

“Ağlıyorum hasretimden derdimden
Çekmem şu gurbeti gelse elimden”²⁰

“Eller kömür yakar bizde yok tezek
Anamdan babamdan ettin yoksulluk beni”²¹

Yoksulluk yüzünden giden göçmen, annesinden babasından, eşinden, çocuklarından ayrı kalmıştır. Ekonomik nedenlerle gönüllü bir göç sürecine giren göçmen işçinin algıladığı şey en temelde zorunluluktur. Yaşadıkları "mekansal ikilem ve geçicilik", "'eski güzel" evlerinde "rüya" evlerini kurma şeklinde geleceğe referans ile" belirlenir²².

“Almanya’ya mecbur ettin yoksulluk beni”²³

“Bir garibim kimse bilmez halimden
Ağlıyorum hasretimden derdimden
Çekmem şu gurbeti gelse elimden”²⁴

“Gelemedim vatanıma çok uzak
Anamdan babamdan ettin yoksulluk beni”²⁵

Müzik bireyin geçmişiyle bağlantı kurmasında önemli bir rol oynamaktadır. Böyle durumlarda müziğin birincil etkisi, dinleyiciye bir güvenlik hissi vermektir, çünkü dinlediği müzik "kişiliğini şekillendiren herhangi bir şeyi" (doğduğu yeri, ilk çocukluk deneyimlerini, bir topluluğun parçası olduğunu, ilk aşkı ve/veya işini) sembolize etmektedir²⁶. Göçmen işçi "zaman ve mekan ile ilişkisi içinde yakınlık ve uzaklık bağlamında karmaşa içindedir; yakın oldukları uzağında, uzak oldukları yakınındadır"; Almanya onun için uzak, zalim bir ‘acı vatan’ ve hep yabancı hissettirendir²⁷. Henüz çoklu kimlikler tartışması bir yana uyum tartışmalarının dahi başlamadığı bu dönemde göçmen işçi ve Almanlar arasında gündelik yaşam pratikleri ve sosyal ilişkiler açısından pek çok farklılık bulunmaktadır. Bu bağlamda "1960'lardan 1990'lara kadar süren misafir işçi (*Gastarbeiter*) göçünün ilk dalgalarının başlangıcından beri, Almanya’daki Türk göçmen müziği temel olarak vatan özlemi, vatan idealizmi ve gettolaşma gibi basmakalıp diasporik yansımaları" güçlendirmiştir²⁸. Hareket ve farklılığın değil yerleşikliğinin önemli olduğu bu dönemde göçmen işçi ‘farklı’ olmandır. Tanıyıp bildiği, içinde büyüdüğü bir kültürden, azınlıkta olduğu bir kültüre, hiç bilmediği bir ülkeye giden göçmen işçi “yerinden olma” hissini güçlü bir şekilde hissetmektedir.

¹⁹ Ferdi Tayfur, Almanya Treni, 1976

²⁰ Yüksel Özkasap, Almanya’ya Mecbur Ettin, 1976

²¹ a.ge.

²² Sunata, 2013, s. 209

²³ Yüksel Özkasap, Almanya’ya Mecbur Ettin, 1976

²⁴ a.g.e

²⁵ Yüksel Özkasap, Almanya’ya Mecbur Ettin, 1976

²⁶ Lomax, 1959, s. 929

²⁷ Sunata, 2013, s. 211

²⁸ Güney vd., 2014, s.134

“Ayrı düştüm vatanımdan yurdumdan”²⁹

İnsanların ve bağlantılı olarak kültürlerin şimdiki gibi rahatça ve hızlı hareket edemediği; iletişim araçlarının yaygın olmadığı ve ulaşım maliyetlerinin yüksek olduğu, ulaşım araçlarının ise şimdikiyle karşılaştırıldığında çok yavaş olduğu bir dönemde göçmen olmak beraberinde yakıcı bir vatan hasretini de getirmektedir. Tüm bu uzaklık algısı ve iletişimin sınırlı olması göçün beraberinde getirdiği köklerinden koparılmış ve yabancı olma hissinin daha şiddetli bir şekilde algılanmasına neden olmaktadır.

“Gelemedim vatanıma çok uzak

Her dem kurdu kader bana bir tuzak”³⁰

Başlangıçta birkaç yılda ihtiyacı olan parayı kazanıp ülkelerine geri dönme niyetinde göçmen işçi yanlarında ailesini götürmemiştir. Bu sebeple arkasında bıraktığı eşine, çocuklarına, düzenine büyük bir özlem duymaktadır. Fabrikalarda çalışan ve fabrikaların yakınlarında işçi yurtlarında kalan göçmen işçi son derece içe kapalı bir hayat yaşamakta, içinde bulunduğu toplumun sosyal hayatına neredeyse hiç temas edememekte, bu “görünmezlik” hali “yalnızlık” ve “kimsesizlik” hislerini şiddetlendirmektedir. Bu bağlamda Almanya, göçmen işçi için çok çalışmak ve vatan hasreti demektir. Ülkesine dönmek için gerekli parayı biriktirmek amacıyla kötü koşullarda, sürekli bir geçicilik hissiyle ve ülkesinde kuracağı güzel hayatın hayaliyle yaşamak bir yandan çalışma azmini artırsa da diğer yandan içinde yaşadığı topluma uyum sağlamayı zorlaştırmakta ve nostaljik duyguları artırmaktadır. Göçmen işçi, göçün ilk yıllarında, özlemini çektikleri Türkiye’de henüz birer yabancı değildir; vatansızlık, arada kalma, kimlik problemleri gibi sorunlar henüz ortaya çıkmamıştır.

Anavatanından uzakta yaşayan göçmen işçi zamanla kaynağını özlem duygusundan alan kültürel bir muhafazakârlık geliştirmektedir. Uzakta olan anavatana ait nesnelere, şarkılara, haberlere, yiyeceklere farklı bir anlam yüklenmekte; tüm bunlar kişinin özlemini hem arttıran hem gideren “şey”lere dönüşmektedir. Daha önce özel bir çaba harcamadan kolayca ulaşılabilen bu “şey”ler göçmen işçi için ulaşılması güç neredeyse lüks “şey”lere dönüşmüştür. Bu duygusal muhafazakârlığın etkisiyle memleket her şeyin mükemmel olduğu bir yer olarak gurbet ise acıyla sembolize edilir.

“Böyle bilsem Almanya’ya gelmezdim

Şimdi vatanıma hasret kalmazdım”³¹

Göçmen işçi tarafından, ev sahibi ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları sert ve acımasız algılanmaktadır. Göçmen, geçmişi, kişisel özellikleri ve diğer koşulları nedeniyle çeşitli ruh halleri yaşamaktadır.

“Almanya acı vatan adama hiç gülmeyi”³²

Göç sürecinde her biri bu süreçten farklı şekillerde etkilenen -basitçe- üç muhataptan söz etmek mümkündür: gidenler (göçmen işçi), kalanlar (eşler, çocuklar, aileler) ve göçmenleri karşılayanlar (Alman toplumu). Çalışmaya konu olan şarkılarda gidenlerin ve kalanların sesi duyulmakta, karşılayan olarak “Almanya” ya da “Almanlar” gidenlerin ve kalanların gözünden konumlandırılmaktadır. Bu dönem yazılan şarkılarda karşılayandan, bir topluluktan daha çok bir ülke olarak bahsedilir, göçün ilk dönemlerinde gündelik hayatta çok fazla temas etmedikleri ‘Almanlar’ değil ‘Almanya’dır muhatap:

“Kör olsun Alamanya

Ağlattı gelinleri”³³

Bir topluluktan çok bir ülke olarak Almanya’dan bahsedilirken, Almanya’ya kişisel özellikler yüklenmekte; şarkılarda “Almanya Acı Vatan”, “kör olsun Almanya”, “yıkılsın Almanya” gibi söylemlere sıkça rastlanmaktadır. Böylelikle bir muhatap bulunmuş ve tüm sıkıntıların sebebi olarak

²⁹ Yüksel Özkasap, Almanya’ya Mecbur Ettin, 1976

³⁰ a.g.e.

³¹ Mihrican Bahar, Zalim Almanya

³² Ruhi Su, Almanya Acı Vatan, 1977

³³ a.g.e.

algılanan bu muhatap sayesinde, derdini anlatabilmiş olmanın verdiği hafiflikle dinleyenin ruh hali biraz da olsa düzenlenmiştir.

“Zalim Almanya yıktın evimi ağlattın beni

Nice yuvaları yıktın Almanya”³⁴

Anlatılan sadece gidenlerin değil kalanların da hikayesidir; bu sebeple göçü anlatan parçaların bir kısmı geride kalanların ağzından hatta bizzat kalanlar tarafından yazılmıştır. Ruhi Su, Sümeyra ve Dostlar Korosu'nun 1977 tarihli “El Kapıları” albümünde yer alan “Almanya Acı Vatan” adlı şarkı Karadeniz’de kadınlar tarafından söylenen bir parçanın bir öğretmen tarafından derlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Parçanın sözlerine bakıldığında giden kadar geride kalanlar da çaresiz, mutsuz hatta umutsuzdur. Üstelik henüz yolculuğun başında, Almanya treninde gözleri dolan, özlemeye başlayan, geride kalanların onu unutmamasından korkan göçmen işçilerden bazıları gittikleri yerde yeni bir hayat kurmuş, geride bıraktıklarını unutmuştur:

“Almanya'ya gitmişsin

Orada evlenmişsin

Tam yedi sene oldu

Evine gelmemişsin.”³⁵

Müzik, kimlik ve hafıza ile özel bir şekilde bağlantılıdır, çünkü müzik yalnızca farklı etnik veya sosyal grupların tanımlanması için hazır bir araç değildir, aynı zamanda güçlü duygusal çağrışımlara sahiptir ve özellikle güçlü bir şekilde kimliği savunmak ve müzakere etmek için kullanılabilir³⁶. *Almanya'da Çöpçülerimiz* adlı parçanın sözlerinde şimdiki durum geçmişle karşılaştırılırken yeni kimliğe ve yeni duruma bir isyanı okumak mümkündür.

“Süpürürüz yaban ellerin sokaklarını, pis el, pis yürek

Sığmazken atalarım güne, yarına

Düşmüşüm vay, düşmüşüm ben el kapılarına”³⁷

“Beyler altın uykularından uyanmak üzere

Haydi, yollarını temizleyelim

Al güneşten bile utanmadan pis el, pis yürek”³⁸

Göçmen işçi, “buradan değil, başka bir yerden gelen ve dolayısıyla aynı anda hem içerde hem de dışarda olan”, hali hazırda yaşadığı yere aidiyet duygusu olmayan, bu yeni ülkede kendini asla evinde hissetmeyen, ancak o ya da bu sebepten anavatanına geri dönemeyen başka yerlerden gelen bir yabancısıdır³⁹. Diğer işçilerle birlikte fabrika yakınlarında yer alan işçi yurtlarında kalan ve hayatları fabrika ile yurt arasında geçen göçmen işçiler, bir kaç yıl sonra ailelerini yanlarına alınca hayata karışmış, ev kiralamış, çocuklarını okula yazdırmıştır. Ana vatanının kültürel ortamından, geleneklerinden kopmuş, sürekli olarak meydan okunan bir kimliğe sahip olan göçmen işçi, göçün ilerleyen yıllarında başlangıçta olduğundan belli derecelerde daha “yabancı”dır. Hayata karışıkça daha da yabancı hisseder, daha çok sıla hasreti çeker. Fiziksel olarak Almanya’da, “kültürel” olarak hem Almanya’da hem anavatanındadır. Göçün ilk yıllarında hayatının iş dışında kalan tüm alanlarını buldukları ülkeye göre değil geldikleri ülkenin kültürel normlarına göre kurma çabası göze çarpmaktadır. Göçmen işçi kendisini ait hissetmediği/hissettirilmediği bir ülkede, kendisine ait olmayan bir evde yaşayan bir yabancısıdır. Bu “yabancı”lık duygusunun bir yansıması, bu duyguya karşı bir savunma mekanizması, bazen de bir tepki olarak, uzun yıllar Almanya’da yaşamasına rağmen, göçmen işçilerin ve eşlerinin bir kısmı dil bariyerini ve kültürel sınırları aşmayı reddedecektir.

³⁴ Mihrican Bahar, Zalim Almanya

³⁵ Ruhi Su, Almanya Acı Vatan, 1977

³⁶ Baily, 1994, s. 48

³⁷ Ruhi Su, Almanya'da Çöpçülerimiz, 1977

³⁸ a.g.e.

³⁹ Zhang, 2000, s. 126

“Yabancı” olarak algılandıkları bu toplumda bilinçli olarak “yabancı gibi yaşamak” iki kültür arasındaki uzaklığın altını çizme niyetidir. Göçmen işçi için içinde yaşadığı topluma karşı mesafeli olmak, “yabancı” muamelesi görmeyi uzakta tutmanın bir yoludur. Göçmen işçinin hayatı ve kimliği, evle dışarı, "ideal anavatan" ile "zalim gurbet" ve geçmiş ile şimdi arasında bir boşlukta salınmaktadır.

Göç edenler için kültürel pratiklerin yeniden canlandırılması ve tekrarı, yeni toplumda hissedilen yabancılaşma karşı bir rahatlama kaynağı olarak kısmi bir panzehir sağlamaya, nostalji duygularını pekiştirmeye ve yanıtlamaya yarar⁴⁰. Almanya'ya göçen ilk kuşak için müzik göç koşullarında nostaljik bir hatırlama ve derdini anlatma aracı iken; sonraki kuşaklar için hem anavatanla hem de doğup büyüdüğü ülkeyle etkileşimin görünür hale gelmesinin bir aracıdır. Müzik yapma ve kendini belirli kültürel biçimler ve stiller ile alenen ilişkilendirme seçimi, doğası gereği güç ilişkileri sistemiyle bağlantılıdır. Müzik, geçmişin kültürünü yeniden yaratmak, geldiği yeri kişiye hatırlatmak için kullanılabilir, diğer yandan yeni biçimlerin yaratılmasıyla kültürel yeniliğe ve zenginleşmeye yol açabilir. Bir yerleşim yerinde yeni bir hayatla başa çıkmada ve yeni bir topluma eklenmede kişiye yardımcı olur. Bu durum, özellikle göç edilen ülkede doğup büyüyen ikinci veya üçüncü göçmen kuşağı için tipiktir⁴¹. “Almanca” müziğinin tüm tarihi, ekonomik, politik ve sembolik alanlar arasındaki bütünsel etkileşimi gösterir: "Almanca"la Almanlar arasındaki -özellikle ikinci ve üçüncü kuşakla birlikte- güç dengesi değiştiğinde anlatılmak istenen de farklılaşmıştır. Göçün ilk yıllarında memleket özlemi, gurbette yaşamın zorluğu anlatılırken; 1990'lı yıllarda özellikle “rap” parçalarda bir başkaldırı, bir öfke göze çarpmaktadır. İlk Türkçe rap şarkısı Nürnberg merkezli "King Size Terror" grubunun 1991 tarihli "The Word is Subversion" adlı albümünde yer alan "Bir Yabancı Hayatı"dır. Beş dakikayı aşkın süreli parça İngilizce olarak başlamakta 1.54 dakika itibarıyla Türkçe olarak devam etmektedir. Parçanın Türkçe kısmı "Almanya, niçin getirildik buraya" sorusuyla başlar, bu soruya cevaben "var ya bu para kazan ve harca/sakla bir parça, dön geriye" sözleriyle devam eder.⁴² Dört yıl sonra, Nürnberg, Kiel ve Berlin'den üyeleri olan Kartel grubu, neredeyse tüm ana Alman medyasının dikkatini çekmiş ve bunu Türkiye'de beklenmedik bir başarı izlemiştir. Greve⁴³ 2000'li yılların başında Avrupa'da ulus ötesi bağlantılar sürekli olarak büyürken ve tüm geleneksel kimlikler ve müzikler aynı anda bir arada bulunurken, Türk diasporasında giderek artan bir çözülme gözlemlendiğinin; ebeveynleri veya büyükanne/büyükbabaları Türk olan birçok genç Avrupalının, Türk veya göçmen olarak anılmayı reddettiğinin ve kendilerini Avrupalı olarak gördüklerinin altını çizmektedir.

Sonuç

Göç, fiziksel bir yer değiştirmenin ötesinde, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda hem göçmenlerin hem de ev sahibi topluluğun yaşamını önemli ölçüde etkileyen bir dönüşüme neden olur. Göç, çoğu zaman, göç eden kişide karşılığını bulan anavatan, aidiyet gibi kavramları dönüştürerek, hatıraları ve kültürel kimlikleri etkilemektedir. Göçmenler "oluşturdukları karşı kültürler, hayali cemaatler ve sembolik aidiyetler yardımıyla, bir anlamda, farklı bireyselleşme ve kimlik oluşum süreçlerini yaşayabilirler" (Kaya, 2000, s.5). Almanya'ya işçi göçü örneğinde "işçilerin kalıcı olmaya karar vermeleri ve göçün niteliğinin değişmesi sonucu hem Türkiye, hem de Almanya, “misafir işçiler”e kimlik etiketleri üretmeye çalışmıştır"⁴⁴. Göçmenlerin hatıralarıyla birlikte yanlarında götürdükleri kültürel kimlikler, ev sahibi ülkenin sosyal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak, belli oranlarda varlığını devam ettirir ve sonraki nesillere aktarılır. Göçmenlerin beraberlerinde getirdiği unsurlar arasında dil, giyim kültürü, yemek kültürü ve müzik en çok dikkat çekenlerdir. Özellikle göçün ilk yıllarında ve ilk kuşakta bu unsurlar çoğunlukla ve baskın bir şekilde varlığını sürdürmeye devam eder. Müzik, sadece bu kültürel sürekliliğe katkı veren bir unsur değil aynı zamanda göçün doğrudan etkisini gösteren bir üretim sürecidir. Ana vatandan

⁴⁰ Baily ve Collyer, 2006, s. 171

⁴¹ Baily ve Collyer, 2006, s. 174

⁴² Aynı grubun 1994 çıkışlı "Ultimatum" adlı albümünde yer alan Türkçe parçalardan bazıları "Defol Dazlak", "Al Sana Karakan", "Cehenneme Hoşgeldin"dir.

⁴³ Greve, 2009, s. 128

⁴⁴ Gedik, 2010, s. 42

getirilen müzik bir süre sonra yeni yerleşim yerinde yeniden farklı şekillerde yorumlanmaya, göçmenlerin derdini ve yaşam koşullarını anlatan yeni bir tarzın üretilmesine doğru evrilir.

Müzik göç koşullarında göçmenlerin deneyimlerinin mekansal ve zamansal boyutunu; kendilerini Türkiye’de ve Almanya’da, geçmiş, şimdi ve gelecekte nasıl gördükleri ve anavatanı nasıl hatırlayıp, kafalarında yeniden nasıl inşa ettiklerini analiz etmek için önemli bir enstrümandır. Şimdiki Almanya olan göçmen işçinin geçmişi ve hayali geleceği Türkiye’dir. Dili, dini, tarihi, kültürü, yeme alışkanlıkları, çalışma disiplini tamamen yabancı bir toplumla karşı karşıya olan göçmen işçi başlangıçta herhangi bir benzerlik ya da yakınlık hissetmediği ev sahibi toplulukla bir arada yaşama deneyimini bir gönüllükten ziyade bir zorunluluk olarak algılamış, bu algıyı hayatının pek çok alanına olduğu gibi müziğe de yansıtmıştır.

Müzik yaratıcı diğer etkinliklere göre (örneğin edebiyat, resim vb.) daha popüler, daha demokratik ve hem üretim hem de tüketim aşamasında daha kapsayıcıdır. Daha da önemlisi, özellikle müzikal performansın daha spontane biçimlerinde üreticiler ve tüketiciler arasında ayırım yapmak genellikle çok daha zordur (Baily ve Collyer, 2006, s.168). Bunu çalışmaya konu olan şarkılarda görmek mümkündür. Çalışma kapsamında analiz edilen parçalardan "*Almanya Treni*" adlı şarkının söz ve müziği Almanya göçünü herhangi bir şekilde deneyimlememiş olan Ferdi Tayfur’a aittir; "*Almanya Acı Vatan*" adlı şarkı bir derlemedir ve Almanya’ya yoğun bir şekilde göç vermiş bir Karadeniz ilçesinde kadınlar tarafından söylenegelmiş bir şarkıdır; "*Almanya’ya Mecbur Ettin şarkısının*" söz ve müziği kendisi de "Almancı" olan Mustafa Çiftçi tarafından 1975 yılında yazılmış, seslendirilmiş, 1976’da “Köln Bülbülü” Yüksel Özkasap tarafından seslendirildikten sonra geniş kitlelere ulaşmıştır.

Diğer sanatsal aktiviteler gibi müzik de politik ve ekonomik alandan tamamen bağımsız değildir ve "toplumsal gerçeklikler" insanların dünyayı kavramak/tanımlamak için kullandıkları işaretler aracılığıyla kısmen de olsa yeniden inşa edilir. Vatan hasreti, özlem, uzaklık gibi kavramların öne çıktığı göçün ikinci on yılında üretilen/tüketilen bu parçalar, göçmen işçi ve geride kalanlar için hem göçü anlatmanın hem de göçün beraberinde getirdiği sorunlarla başa çıkmanın bir aracı olmuştur.

Kaynakça

- Bayındır Goularas, G., and Goularas D. (2014). The Impact of Migration on Music: The Case of Rebetiko. *European Journal of Research on Social Sciences*, 1 (2), pp. 8-11.
- Baily, J. (1994) Music and the Afghan National identity. M. Stokes (Eds.), In *Ethnicity, Identity and Music. The Musical Construction of Place* (pp. 45-60). Oxford: Berg Publishers.
- Baily, J., and Collyer, M. (2006). Introduction: Music and Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32 (2), pp. 167-182.
- Gedik E. (2010) Almanya'da "Öteki" Olmak, "Öteki" Kalmak. *Folklor/Edebiyat*, 16 (62), s. 41-68
- Greve M. (2009). Music in The European-Turkish Diaspora. B. Clausen, U. Hemetek, E. SÆther (Eds.), In *Music in Motion Diversity and Dialogue in Europe* (pp. 125-147). München: Allitera.
- De Martini Ugolotti, N. (2022). Music-making and forced migrants' affective practices of diasporic belonging. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48 (1), pp. 92-109.
- Güney S., Pakman C., Kabaş B. (2014). Diasporic Music in Transition: Turkish Immigrant Performers on the Stage of "Multikulti" Berlin. *Popular Music and Society*, 37 (2), pp. 132-151.
- Güney, S.; Pekman, C. ve Kabaş, B. (2013). Sokaklardan "club"lara: Alman-Türk Gençliğinin Müzik Serüveni, *Sosyoloji Dergisi*, 3(27) s. 251-271.
- Kafkasyalı, A. (2005). Batı Avrupa'ya Giden Türklerin Sosyal ve Kültürel Meselelerinin Anadolu Aşık Edebiyatına Yansımaları, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Özel Sayısı, 28, s. 241-255.
- Kaya, A. (2000). 'Sicher in Kreuzberg' Berlin'deki Küçük İstanbul, İstanbul: Büke Yayınları.
- Khorsandi, A., and Saarikallio, S. (2013). Music-Related Nostalgic Experiences of Young Migrants. G. Luck, O. Brabant (Eds.), In *Proceedings of the 3rd International Conference on Music & Emotion (ICME3)*, Jyväskylä, Finland.
- Sedikides C., Wildschut T., Arndt J., and Routledge G. (2008). Nostalgia Past, Present, and Future. *Association for Psychological Science*, 17 (5), pp. 304-307.
- Lomax A. (1959). Folk Song Style. *American Anthropologist*, 61 (6), pp. 927-954.
- Simmel, G. [1908] (1950). The Stranger. H. K. Wolff (Eds.), In *The Sociology of George Simmel* (pp. 402-408). London: Free Press.
- Siu, P. (1952). The sojourner. *The American Journal of Sociology*, 58 (1), pp. 34-44.
- Sunata, U. (2013). Göçmen işçinin sıla hasreti: Bir yabancılaşma hikâyesi, *Sosyoloji Dergisi*, 3. (27), s. 197-218.

Tummala-narra, P. (2009). The immigrant's real and imagined return home. *Psychoanalysis, Culture & Society*, 14 (3), pp. 237–252.

Zhang B. (2000). Identity in Diaspora and Diaspora in Writing: The poetics of cultural transrelation. *Journal of Intercultural Studies*, 21 (2), pp. 125-142.